

بررسی جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین و تبیین راهکارهای تحقق آن در آموزش و پرورش

فاطمه حسینیانی**

محسن فرمهبینی فراهانی*

نجمه احمدآبادی آرانی***

پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۱۲/۲۵

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۶/۱۴

چکیده

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران و تبیین راهکارهای تحقق آن در آموزش و پرورش است. سؤالات پژوهش عبارتند از: ۱. جایگاه حیات طیبه به عنوان وسیله تحقق هدف‌های تربیتی در مبانی نظری سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران چیست؟ ۲. راهکارهای تحقق حیات طیبه در آموزش و پرورش ایران با توجه به نقش عناصر مختلف نظام آموزشی چیست؟ ۳. اهمیت نقش‌های مختلف عناصر نظام تعلیم و تربیت در تحقق حیات طیبه با توجه به نظر متخصصان چیست؟ برای پاسخگویی به سؤالات فوق از روش تحلیل محتوا و اسنادی استفاده شده است. یافته‌های سؤال اول پژوهش بیانگر آن است که فراوانی واژه حیات طیبه و جامعه صالح در فلسفه تربیت جمهوری اسلامی ایران (۲۰۸ مرتبه)، فراوانی واژه حیات طیبه در فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران (۷۵ مرتبه) و فراوانی واژه حیات طیبه در رهنامه نظام تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران (۵۱ مرتبه) است که دلالت بر اهمیت جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران دارد. در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، راهکارهایی نظیر توجه به انتخاب و تربیت معلمان شایسته، ایجاد فضای تعاملی میان مربیان و متربیان، ایجاد هماهنگی بین عوامل مختلف نظام تربیتی برای دستیابی به اهداف و..... در ارتباط با نقش عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت در تحقق حیات طیبه ذکر شد. نتایج سؤال سوم پژوهش نیز نشان داد با توجه به نظرات متخصصان؛ معلم، نهاد خانواده، محتوای برنامه‌های درسی، فعالیت‌های پرورشی و مدیران آموزشی به ترتیب به عنوان عناصر نظام تعلیم و تربیت در فراهم آوردن تحقق حیات طیبه نقش دارند. با توجه به نتایج حاصله می‌توان اذعان نمود انتخاب حیات طیبه و ایجاد آمادگی در متربیان برای تحقق آن به عنوان هدف غایی فعالیت‌های تربیتی، مفهومی جامع است که دستیابی به این هدف غایی و کلی در گرو هماهنگی و نقش‌آفرینی همه نهادهای جامعه و عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت است.

کلیدواژه‌ها: حیات طیبه؛ جامعه صالح؛ سند تحول بنیادین؛ نظام تعلیم و تربیت؛ راهکارها

farmahinifar@yahoo.com

*دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد

**دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش دانشگاه شاهد

fhosaynaee@yahoo.com

***نویسنده مسئول دانشجوی دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه پیام‌نور تهران

najmeh.ahmadabadi@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

تعلیم و تربیت، همواره از دغدغه های مصلحان و متفکران بوده و تعاریف متعددی از آن ارائه داده اند. طبق تعریفی که از تربیت در فلسفه تربیت در ایران (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش) بیان شده است، تربیت عبارت است از "فرایند تعاملی زمینه ساز تکوین و تعالی پیوسته هویت متربیان، به صورتی یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی به منظور هدایت ایشان در مسیر آماده شدن جهت تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد" (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰: ۱۳۹).

نظریه اینکه «غایت تربیت در سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران که برگرفته از مبانی تعلیم و تربیت اسلامی است و در راستای غایت زندگی انسان «قرب الی الله و حرکت به سوی خدا» عنوان شده است، لذا نیل آدمیان به قرب الی الله نیز مستلزم تحقق اختیاری نوعی زندگانی شایسته انسان بر اساس نظام معیار دینی است که "حیات طیبه" نام دارد. بر همین اساس، دستیابی به مراتبی از حیات طیبه، آرمان جامعه بشری است. از این رو، دستیابی به مراتب آن برای متربیان و مریبان محور اساسی مبانی نظری تحول بنیادین در نظر گرفته شده است» (مهدوی هزاوه و همکاران، ۱۳۹۵).

«مطابق مبانی سند تحول بنیادین، تحقق حیات طیبه به شکوفایی فطرت و رشد همه جانبه استعداد های طبیعی و تنظیم متعادل عواطف و تمایلات و در نتیجه تکوین هویت افراد منجر می شود و مقدمات شکل گیری و پیشرفت پیوسته جامعه صالح را فراهم می کند. بر اساس مبانی نظری تحول بنیادین، تعاملی بودن، پیوسته و تدریجی بودن، یکپارچگی و دستیابی به مراتبی از حیات طیبه بر اساس آگاهی و اختیار، ویژگی های تربیت به معنای عام آن است» (صادق زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳۹). در حقیقت این مفهوم قرآنی، هسته مرکزی فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران به حساب می آید و تحقق آن در سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت به عنوان هدف نهایی نظام تعلیم و تربیت بیان شده است (مروجی، ۱۳۹۱).

در ارتباط با پیشینه مطالعه حاضر، می توان به پژوهش های صورت گرفته، اشاره نمود؛ از جمله: مهدوی هزاوه و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «حیات طیبه، چشم اندازی برای تربیت کودکان: ارائه چارچوب مفهومی برای تبیین ویژگی های معلم دوره ابتدایی» با هدف تبیین ویژگی های معلم دوره ابتدایی و با روش استنتاج از مبانی نظری تحول بنیادین، آیات قرآن، روایات

معصومین (ع) و نتایج پژوهش‌ها به مطالعه زمینه‌ها و مصداق‌های دستیابی به حیات طیبه (ایمان و عمل صالح) در دوره کودکی پرداخته شد. براساس یافته‌های مقاله، مهم‌ترین مبانی تربیت کودک، عبارت است از: فطرت، کرامت و اعتدال و مهم‌ترین مبانی تعلیم کودک عبارت است از: انگیزه، آمادگی، احساسات، عملی بودن، به‌روزر بودن و تدبیر و تفکر. براساس این مبانی، مهم‌ترین مصداق‌های دستیابی به حیات طیبه در کودکان عبارت است از: آموزش دین و اخلاق با تأکید بر جنبه عاطفی و مناسکی، توجه به تفاوت‌های فردی، توجه به نقش الگویی، جامعه‌پذیری، تمرین کنترل خود، قضاوت منطقی، گرایش به خوبی‌ها و تنفر از زشتی‌ها و به تأخیر انداختن خواسته‌ها؛ لذا براساس مبانی تربیت و تعلیم کودک و مصداق‌های آن، ویژگی‌های معلم دوره ابتدایی با سه ویژگی اصلی، معلم عامل و الگوی اخلاقی، معلم مسئول و مراقب و معلم متخصص و با محور معلم فکور تبیین شد. مروجی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان "حیات طیبه، هدف تربیت نهایی برنامه درسی ملی" ضمن بیان معنای حیات طیبه با توجه به آیه ۷۹ سوره نحل، تأکید می‌کند که انتظار این است که نظام تعلیم و تربیتی که برنامه درسی ملی به‌عنوان طرح کلان آن است، باید زمینه‌ساز دستیابی متربیان به زندگی پاکیزه (حیات طیبه) باشد. در همین راستا، اهمیت نقش معلمان، برنامه‌ها، روش‌ها و محتوا را در تحقق مراتب حیات طیبه یادآور می‌شود. چراغی (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان "بررسی تطبیقی آراء علامه جعفری و آیت‌الله جوادی آملی در خصوص حیات طیبه و جنبه‌های تربیتی آن" به بیان دیدگاه‌های علامه جعفری و آیت‌الله جوادی آملی در مورد ویژگی‌های حیات طیبه و استخراج جنبه‌های تربیتی آن پرداخته است. علامه جعفری و آیت‌الله جوادی آملی صاحب‌نظرانی هستند که انسان‌شناسی انسان را راهگشای خداشناسی او دانسته و معتقدند آدمی با حذف موانع و ایجاد هماهنگی بین «انسان آنچه‌ان که هست» و «انسان آنچه‌ان که باید» می‌تواند زمینه تحقق حیات طیبه و انسانی را فراهم سازد. شیراسدی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی و تبیین حیات طیبه در نهج‌البلاغه» به پژوهش درباره مفهوم حیات طیبه در نهج‌البلاغه می‌پردازد و بیان می‌کند که حیات طیبه، ویژه فرد یا افراد معینی نیست و با ظهور حضرت مهدی موعود (عج) به اوج خود می‌رسد. با محقق شدن حیات طیبه، هیچ استعدادی از استعداد‌های انسان به ورطه فراموشی سپرده نمی‌شود و هر یک از نبوغ‌های وی روز به روز فروزان‌تر می‌شود. دیسناد (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان "بررسی و تبیین حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم با آرمان‌شهر لیبرالیسم و اهداف تربیتی آنها" به بررسی آرمان‌شهر اسلام و لیبرالیسم، مؤلفه‌های آرمانی هر دو مکتب و هدف‌های تربیتی

منبعث از آنها پرداخته است و ضمن بیان وجوه تشابه و تمایز دو مکتب، نقد آرمان‌شهر لیبرالیسم را نیز مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است. همچنین بیان می‌دارد که آرمان‌شهر لیبرالیسم دارای ویژگی‌هایی چون آزادی عقلانیت، مسئولیت‌پذیری، تکلیف‌پذیری، حقوق شهروندی و شادی و آرامش است که در اسلام نیز حائز اهمیت است. قاسمی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان "حیات طیبه در قرآن و نهج‌البلاغه" حقیقت حیات طیبه و چیستی آن را آن‌طور که هست، پس از جستجو در قرآن و نهج‌البلاغه تبیین کرده است و معنای لغوی و اصطلاحی حیات طیبه و همچنین مراتب حیات طیبه برای انسان‌های مختلف را نشان داده است. او در این پژوهش بیان می‌کند که تنها با ایمان و عمل صالح و اطاعت الهی و اجابت دعوت رسول اکرم (ص) می‌توان به حیات طیبه دست یافت و خدای متعال در قرآن کریم به صاحبان حیات طیبه وعده امن الهی، بهشت جاویدان، رزق مخصوص، فوز عظیم، قرار گرفتن در مغفرت الهی و اجری بسیار بزرگ داده است. تاج‌الدین (۱۳۸۵) در پژوهشی با عنوان «حقیقت حیات طیبه و قلمرو آن» به بررسی معنای حیات طیبه در قرآن و روایات و مراتب حیات از دیدگاه آنها پرداخته است و نظرات مفسران را درباره حقیقت حیات طیبه و قلمرو آن بیان و مورد نقد و بررسی قرار داده است. همچنین عوامل رسیدن به حیات طیبه و آثار آن در دنیا و آخرت نیز بیان شده است.

با توجه به اهمیت جایگاه آرمان‌ها، مقاصد و اهداف آموزشی به‌منظور جهت‌دهی به نظام آموزشی، تغییر و اصلاح فرایند یاددهی و یادگیری، انتخاب روش، انتخاب محتوا و ارزشیابی از برنامه‌های آموزشی روشن است که میزان کارایی و اعتبار هر نظام آموزشی و فعالیت‌های آن به هدفی است که برای آن تعریف می‌شود. همچنین می‌توان گفت که راه رسیدن و تحقق هدف نیز به اندازه تدوین هدف مهم است. اینکه عناصر مختلف نظام آموزش و پرورش در تحقق هدف‌هایی که برای آموزش و پرورش، تعریف شده است و مبنای برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها قرار می‌گیرند چه نقشی دارند؟ همواره از دغدغه‌هایی است که عوامل متصدی نظام آموزش و پرورش را به خود مشغول کرده است. با توجه به تعاریف فوق و از آنجا که هدف همه فعالیت‌های تربیتی در حقیقت نیل به قرب الی‌الله بیان شده است و راه رسیدن به این هدف متعالی نیز در تحقق مراتب حیات طیبه عنوان شده است، به نظر می‌رسد، مشخص کردن جایگاه حیات طیبه در مبانی نظری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و تبیین نقش عناصر مختلف نظام آموزش و پرورش در تحقق مراتب حیات طیبه در نظام تعلیم و تربیت ایران اهمیت زیادی دارد. براین اساس و با توجه به اینکه مفهوم

حیات طیبه مفهومی جدید در حوزه تعلیم و تربیت است و محقق در بررسی‌ها و تحقیقات اولیه خود پژوهشی مرتبط با این موضوع در حوزه تعلیم و تربیت مشاهده نکرده است، در این پژوهش سعی خواهد شد به بیان جایگاه آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران پرداخته شود و همچنین چگونگی نیل به حیات طیبه و راه‌های رسیدن به مراتب حیات طیبه در آموزش و پرورش با توجه به نقش عناصر مختلف نظام آموزشی تحلیل و بررسی شود.

سؤالات پژوهش

۱. جایگاه حیات طیبه به عنوان وسیله تحقق هدف‌های تربیتی در مبانی نظری سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران چیست؟
۲. راهکارهای تحقق حیات طیبه در آموزش و پرورش ایران با توجه به نقش عناصر مختلف نظام آموزشی چیست؟
۳. اهمیت نقش‌های مختلف عناصر نظام تعلیم و تربیت در تحقق حیات طیبه با توجه به نظر متخصصان چیست؟

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، بنیادی و از نوع تحقیقات کیفی است و از روش تحلیل محتوا و تحلیل اسنادی برای اجرای آن استفاده شده است. در سؤال اول، تحلیل اسناد تحولی به منظور بررسی جایگاه حیات طیبه از طریق فرم تحلیل اسنادی انجام شد. در سؤال دوم پژوهش، برای گردآوری نظرات متخصصان در خصوص میزان اهمیت عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت در تحقق حیات طیبه، مصاحبه به عمل آمده است و در نهایت از طریق تحلیل محتوی، متن مصاحبه‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و به منظور تبیین راهکارهای تحقق حیات طیبه استفاده شده است. جامعه متنی و آماری پژوهش شامل مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران، صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت، مدیران آموزش و پرورش و متصدیان تدوین سند تحول تعلیم و تربیت است. نظریه‌اینکه «در پژوهش کیفی برای تعیین اندازه نمونه نمی‌توان از فرمول مشخص و واحدی استفاده کرد» (حریری، ۱۳۸۵: ۱۳۹)، بنابراین «برای نمونه‌گیری افراد مورد مشاهده در پژوهش‌های کیفی به‌جای نمونه‌گیری احتمالی از راهبردهای

نمونه‌گیری قصدی یا هدف‌مند استفاده می‌شود. در این نمونه‌گیری، پژوهشگر سعی بر آن دارد که افراد را چنان انتخاب کند تا هدف تحقیق، تحقق یابد» (ملاباقری به نقل از بازرگان، ۱۳۸۷: ۵۵). «منطق نمونه‌گیری هدف‌مند، انتخاب مواردی است که امکان مطالعه عمیق را فراهم می‌سازند و پژوهشگر از طریق آنها می‌تواند اطلاعات فراوانی درباره موضوع‌های اساسی مربوط به مسئله و هدف پژوهش به دست آورد» (حریری، ۱۳۸۵: ۱۳۳). با این وصف، نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت نمونه‌گیری هدف‌مند انجام شده است. بنابراین، با توجه به سؤالات و اهداف؛ نمونه پژوهش شامل مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران که مفهوم حیات طیبه را بیان کرده است، می‌باشد. نمونه‌گیری در قسمت پیمایشی و پاسخ به سؤال ۳ تحقیق نیز به منظور ارائه راهکار، نمونه‌گیری هدف‌مند است، بدین نحو که با توجه به اهداف و سؤالات از جامعه پژوهش، آن دسته از متخصصانی انتخاب شده‌اند که در زمینه مورد پژوهش، متخصص و صاحب‌نظر هستند. در این تحقیق از ۳۰ نفر از متخصصین و صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت، مدیران آموزش و پرورش و متصدیان تدوین سند تحول تعلیم و تربیت و متخصصان دینی صاحب‌نظر در خصوص حیات طیبه مصاحبه به عمل آمد. در این پژوهش داده‌ها به روش تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است و به مانند تحلیل مؤلفه‌ها و عوامل کیفی به روش معمول در تحقیقات اسنادی و کیفی، عمل شد و نظرات متخصصان مورد بررسی قرار گرفت. بر این اساس، ابتدا عناصر مختلف نظام آموزش و پرورش که در تحقق حیات طیبه نقش ایفا می‌کنند، استخراج و سپس نظرات متخصصان در خصوص میزان اهمیت و نقش هریک از این عناصر در کاربرگ‌ها و جدول‌ها قرار گرفت و میزان اهمیت هریک از عناصر با توجه به فراوانی نظر متخصصان مختلف، استخراج شد.

بررسی سؤال اول پژوهش: جایگاه حیات طیبه به عنوان وسیله تحقق هدف‌های تربیتی در مبانی

نظری سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران

بر اساس بنیان‌های نظری تحول بنیادین آموزش و پرورش، هدف و غایت زندگی دنیوی بر مبنای معارف اسلامی و مکتب اهل بیت علیهم‌السلام "دستیابی به حیات طیبه" و رسالت خطیر آموزش و پرورش، فراهم آوردن زمینه و ایجاد آمادگی برای دستیابی به مرتبه‌ای از حیات طیبه توسط دانش‌آموزان و متریان است. در حقیقت، این مفهوم قرآنی، هسته مرکزی فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران به حساب می‌آید و تحقق آن در سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت به عنوان هدف نهایی نظام تعلیم و تربیت و باعث دستیابی به غایت اصیل زندگی انسان، یعنی قرب الی‌الله بیان

شده است. در مبانی نظری سند تحول تعلیم و تربیت نیز تحقق حیات طیبه به عنوان وسیله دستیابی به غایت زندگی انسان یعنی قرب الی الله مطرح شده است. از این رو، واژه حیات طیبه، ارتباط نزدیکی از لحاظ معنایی با واژه جامعه صالح دارد که در سند تحول به عنوان جلوه اجتماعی حیات طیبه معرفی و در حقیقت تحقق آن نیز باعث دستیابی اعضای جامعه به قرب الی الله می شود.

در جامعه صالح که مظهر تحقق بعد اجتماعی حیات طیبه به شمار می آید، ارتباط میان اعضای جامعه به ارزش های انسانی و اخلاقی، معرفت، محبت و اطاعت از خدا (پیروی آگاهانه و اختیاری از نظام معیار دینی) معطوف است. در چنین جامعه ای روابط ظالمانه و تعصبات نژادپرستانه طرد می شود و بر توحید ربوبی که اساس تکوین و گسترش روابط اجتماعی است، تأکید می شود.

در این بخش واژه «حیات طیبه» و «جامعه صالح» که با هم در ارتباط مستقیم و دارای مفاهیمی مشابه هستند، در سه بخش مختلف سند تحول تعلیم و تربیت ایران، بررسی و فراوانی استعمال هر واژه به طور دقیق استخراج شده است تا از این طریق جایگاه این واژه ها در بخش های مختلف سند تحول تعلیم و تربیت از لحاظ فراوانی کاربرد آنها مشخص شود.

برای درک جایگاه «حیات طیبه» در مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت ایران، فراوانی کاربرد واژه «حیات طیبه» در مباحث مختلف در سه بخش مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران شامل: بخش نخست، فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران؛ بخش دوم، فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران و بخش سوم، رهنامه نظام تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران، بررسی شده است.

همچنین در کنار واژه کلیدی «حیات طیبه» که در تعریف تربیت در مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت ایران و همچنین تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران، کسب مرتبه ای از آمادگی برای تحقق آن در ابعاد گوناگون، به عنوان هدف جریان تربیت، بیان شده است، در این قسمت واژه «جامعه صالح» که به عنوان جلوه و بعد اجتماعی حیات طیبه مطرح شده است، نیز از لحاظ فراوانی کاربرد در بخش های مختلف مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت ایران، بررسی شده است. بنابراین، واحد تحلیل محتوای سند، کلمه بوده است و بر این اساس فراوانی واژه های «حیات طیبه» و «جامعه صالح» استخراج شده است تا از این طریق، جایگاه این واژه ها در بخش های مختلف سند تحول تعلیم و تربیت، از لحاظ فراوانی کاربرد آنها مشخص شود.

جدول ۱. فراوانی واژه حیات طیبه و جامعه صالح در فلسفه تربیت جمهوری اسلامی ایران

ردیف	مؤلفه	واحد تحلیل	فراوانی
۱	حیات طیبه	کلمه	۲۰۸
۲	جامعه صالح	کلمه	۶۱

در بخش اول مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران، یعنی فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران واژه «حیات طیبه»، در مجموع با توجه به کاربرد در متن اصلی و پاورقی ۲۰۸ مرتبه و واژه «جامعه صالح» ۶۱ بار تکرار شده است (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰: ۳۷-۱۸۳).

جدول ۲. فراوانی واژه حیات طیبه و جامعه صالح در فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی

ایران

ردیف	مؤلفه	واحد تحلیل	فراوانی
۱	حیات طیبه	کلمه	۷۵
۲	جامعه صالح	کلمه	۲۹

در بخش دوم، مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران که فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران است، واژه «حیات طیبه»، در مجموع ۷۵ و واژه «جامعه صالح» ۲۹ بار استفاده شده است (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰: ۱۹۵-۳۱۲).

جدول ۳. فراوانی واژه حیات طیبه و جامعه صالح در رهنامه نظام تربیت رسمی و عمومی در جمهوری

اسلامی ایران

ردیف	مؤلفه	واحد تحلیل	فراوانی
۱	حیات طیبه	کلمه	۵۱
۲	جامعه صالح	کلمه	۵

در بخش سوم، مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران که رهنامه نظام تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران بیان شده است، واژه «حیات طیبه»، ۵۱ بار و واژه «جامعه صالح» ۵ مرتبه به کار رفته است (مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰).

بررسی سؤال دوم پژوهش: راهکارهای تحقق حیات طیبه در آموزش و پرورش ایران با توجه به نقش عناصر مختلف نظام آموزشی

در پاسخ به این سؤال، راهکارهای تحقق حیات طیبه در آموزش و پرورش ایران با توجه به نقش عناصر مختلف نظام آموزشی مشخص و بیان شده است. لذا در این بخش ابتدا ضمن توضیح در مورد اهمیت عناصر مختلف نظام آموزشی و بیان نقش‌های مختلف آنها، راهکارهای تحقق حیات طیبه نیز ذکر شده است. لازم به ذکر است راهکارهای تحقق حیات طیبه در اختیار متخصصان عرصه تعلیم و تربیت به عنوان صاحب نظران این حوزه و افرادی که بر محتوای سند تحول تعلیم و تربیت تسلط نسبی دارند و همچنین کارشناسان حوزه دینی که با مفهوم حیات طیبه آشنایی داشتند و تعدادی از مدیران آموزشی قرار گرفت و میزان اهمیت راهکارهای تحقق حیات طیبه در آموزش و پرورش و نقش هریک از عناصر مختلف نظام تربیتی و آموزشی در فراهم کردن زمینه تحقق مراتب حیات طیبه از دیدگاه متخصصان استخراج شد که به شرح ذیل اشاره می‌شود:

معلم و نظام تربیت معلم

یکی از مهم‌ترین عناصر موجود در نظام تعلیم و تربیت که نقش مهم و محوری در دستیابی به اهداف تربیتی و فراهم کردن زمینه کسب آمادگی در دانش‌آموزان برای تحقق حیات طیبه را دارد، «معلم» است. دلایل متعددی برای اهمیت جایگاه معلم در نظام تعلیم و تربیت بیان شده است. درحقیقت، این معلم است که نسل‌ها را به همدیگر ارتباط می‌دهد، فرهنگ جامعه را حفظ می‌کند و در صورت نیاز، تغییر می‌دهد و تکامل می‌بخشد. این معلم است که به رفتار دانش‌آموزان شکل می‌دهد و افراد مورد نیاز جامعه را تربیت می‌کند. از این رو به عقیده متخصصان آموزش و پرورش؛ برنامه درسی، سازمان مدرسه و وسایل آموزشی هرچند که اهمیت خاص خود را دارند، اما در برابر اهمیت معلم، چندان ارزشی ندارند، زیرا اوست که به همه آنان جان می‌بخشد و آنها را نتیجه‌بخش و سودمند می‌گرداند (حسینائی، ۱۳۹۳: ۱۱۸).

بنابراین، به دلیل اهمیت زیاد جایگاه و نقش معلم در فرایند تعلیم و تربیت و به دلیل اینکه معلم نقش الگو برای دانش‌آموزان دارد و منش و اخلاق وی تأثیر زیادی در رفتار و برخوردهای دانش‌آموزان می‌گذارد، توجه به بحث تربیت معلم نیز از اهمیت زیادی برخوردار می‌شود. با توجه به این نقش الگویی و تأثیر معلم بر دانش‌آموزان، به نظر می‌رسد ابتدایی‌ترین و مهم‌ترین اقدام برای فراهم کردن زمینه تحقق حیات طیبه در آموزش و پرورش، توجه به تربیت معلمان است

که خود معتقد به اصول و پایبند به آموزه‌های دینی و برخوردار از مراتبی از حیات طیبه باشند تا بتوانند زمینه کسب آمادگی متریان برای تحقق حیات طیبه را نیز فراهم کنند. یکی از اقدامات و راهکارهایی که در این خصوص باید به آن توجه شود، استقرار نظام ملی تربیت معلم است که در همین راستا پس از پیگیری‌ها و تشکیل جلسات متعدد، در نهایت متن اساسنامه "دانشگاه فرهنگیان" با پیشنهاد وزیر آموزش و پرورش در سال ۱۳۹۰ در شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب و فعالیت دانشگاه فرهنگیان به صورت رسمی آغاز شد. در مبانی نظری سند تحول تعلیم و تربیت ایران نیز در بخش فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران، زیرنظام تربیت معلم و تأمین منابع انسانی به عنوان یکی از زیرنظام‌های اصلی نظام تربیت رسمی و عمومی بر شمرده شده و مأموریت اصلی این زیر نظام ایجاد زمینه‌ها و فرایندهایی بیان شده است که از طریق آن مرییان قادر به تشخیص موقعیت، نقاط قوت و ضعف، سطح بلوغ فکری و روانی خود بوده و بتوانند تکالیفی را برای رشد و توسعه ظرفیت‌های وجودی و دستیابی متر بیان به مراتب حیات طیبه فراهم نمایند (حسنیایی، ۱۳۹۳: ۱۱۸-۱۱۹).

باتوجه به توضیحات فوق و اهمیت نقش معلم که در تحقق مراتب حیات طیبه دارد، راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش معلم به شرح زیر در جدول شماره ۴ مطرح شده است.

جدول ۴. راهکارهای مؤثر در تحقق حیات طیبه باتوجه به نقش عنصر معلم

عناصر نظام تعلیم و تربیت	راهکارهای مؤثر در تحقق حیات طیبه
معلم	توجه به انتخاب و تربیت معلمان شایسته
	توجه به نقش الگویی معلم و التزام عملی به اصول و آموزه‌های دینی توسط معلم
	توجه به نقش آموزشی و به‌روز و کارآمد بودن معلومات معلم (داشتن سواد تخصصی در موضوع مورد تدریس)
	توجه به نقش مدیریت و رهبری معلم در کلاس
	تخلقی به اخلاق اسلامی و آشنا کردن دانش‌آموزان با مسائل اخلاقی

برنامه درسی با تأکید بر نقش محتوا

یکی از عناصر مهم دیگر در هر نظام آموزشی، برنامه درسی است که محور کار مربیان و معلمان در نظام آموزشی محسوب می‌شود. در واقع، برنامه درسی در هر نظام آموزشی، به‌نوعی شامل محتوایی است که زمینه تحقق اهداف آموزشی آن نظام را فراهم می‌کند.

در مبانی نظری تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران، برنامه درسی به مجموعه فرصت‌های تربیتی نظام‌مند و طرح‌ریزی‌شده (از سطح ملی، منطقه‌ای و محلی تا مدرسه و کلاس درس با طیف مخاطبان بسیار گسترده و فراگیر تا بسیار محدود) و نتایج مترتب بر آنها اطلاق می‌شود که متریبان برای کسب شایستگی‌های لازم جهت درک و اصلاح موقعیت براساس معیار نظام اسلامی در معرض آنها قرار می‌گیرند تا با تکوین و تعالی پیوسته هویت خویش مرتبه قابل‌قبولی از آمادگی برای تحقق حیات طیبه در همه ابعاد را به‌دست آورند (مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۳۷۲).

بنابراین، برنامه درسی به‌عنوان یکی از زیرنظام‌های نظام تعلیم و تربیت، جایگاه مهمی در تحقق اهداف تربیت و آمادگی متریبان برای تحقق حیات طیبه دارد. برنامه درسی دارای ابعاد مختلفی چون تدوین، اجرا و ارزشیابی است، اما آنچه در این بخش به آن پرداخته شده، تأکید بر محتوای برنامه درسی و ویژگی‌های متفاوتی است که محتوا باید داشته باشد تا زمینه‌ساز تحقق حیات طیبه باشد.

باتوجه به توضیحات فوق و اهمیت نقش برنامه درسی در تحقق مراتب حیات طیبه دارد، راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش محتوای برنامه درسی به شرح زیر در جدول (۵) مطرح شده است.

جدول ۵. راهکارهای تحقق حیات طیبه باتوجه به نقش‌های محتوای برنامه درسی و ویژگی‌های مختلف آن

عناصر نظام تعلیم و تربیت	راهکارهای مؤثر در تحقق حیات طیبه
	حاکمیت رویکرد فرهنگی تربیتی در تولید محتوا و تقویت شایستگی‌های پایه دانش‌آموزان
	تأکید اجزاء و عناصر محتوای برنامه درسی مبتنی بر مبانی توحیدی و اصول و ارزش‌های اسلام ناب
	جهت‌دهی عناصر برنامه درسی در راستای تکوین و تعالی هویت متریبان
	فراهم‌کردن زمینه رشد همه‌جانبه استعدادها، فطری و طبیعی و توجه به همه ساحت‌های تربیت در محتوای برنامه‌های درسی

تأکید محتوای برنامه درسی بر هویت مشترک انسانی، اسلامی و ایرانی درعین توجه به تفاوت‌ها	برنامه درسی (با تأکید بر نقش محتوا)
توجه به تفاوت‌های فردی به‌ویژه هویت جنسیتی دانش‌آموزان و تفاوت‌های شهری و روستایی در محتوای برنامه‌های درسی	
توجه به نقش مرجعیت معلم در هدایت تربیتی دانش‌آموزان در محتوای برنامه‌های درسی برای تقدم تزکیه بر تعلیم	
فراهم کردن زمینه تقویت و پایداری هویت ملی با تأکید بر تعمیق باورها و ارزش‌های اسلامی	
توجه محتوای برنامه‌های درسی به نقش فعال، داوطلبانه و آگاهانه دانش‌آموز	
اعتبار دادن محتوای برنامه‌های درسی به نقش پایه‌ای خانواده	
بازنگری و اصلاح برنامه‌های درسی مبتنی بر رویکرد فرهنگی تربیتی و تقویت و توسعه جنبه‌های تربیتی و اخلاقی آنها به‌منظور فراهم آوردن زمینه تربیت‌پذیری دانش‌آموزان براساس فرهنگ اسلامی - ایرانی	

مدیران آموزشی

مدیریت، مهم‌ترین عامل رشد و بالندگی و یا حیات سازمان‌هاست و مدیریت آموزش و پرورش عبارت است از ایجاد زمینه و فراهم ساختن وسیله به‌منظور بروز و به‌کارگیری استعدادهاى دانش‌آموزان، تحکیم بخشیدن به روابط انسانی گروهی و اتخاذ روش و تعیین خط‌مشی اصولی در کلیه امور، برای بارور ساختن هدف‌های تربیتی. بنابراین، مدیریت آموزشی در هر نظام تعلیم و تربیت به‌عنوان یکی از زیرنظام‌های مهم به‌حساب می‌آید و مدیران آموزشی، عناصری تأثیرگذار در دستیابی نظام تعلیم و تربیت به اهداف و سیاست‌هایی است که از پیش برای آن طراحی و تعریف شده است.

در مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران نیز زیرنظام راهبری و مدیریت تربیتی به‌عنوان یکی از زیرنظام‌های نظام تربیت رسمی و عمومی مطرح و این‌طور تعریف شده است که: «زیرنظام راهبری و مدیریت تربیتی، نظامی است جامع و چابک در سطوح مختلف کلان، عالی، میانی و اجرایی که ضمن برخورداری از ویژگی‌های سازمان‌یادگیرنده، قادر است با هوشمندی،

همه نیروها را به طور هماهنگ، کارا و اثربخش در جهت غایت تربیت یعنی تحقق مراتب حیات طیبه در همه ابعاد رهنمون سازد» (مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۳۶۷).

باتوجه به توضیحات فوق و اهمیت نقش مدیران آموزشی در فراهم کردن زمینه تحقق اهداف تربیت، ویژگی‌های مختلفی که مدیر آموزشی باید داشته باشد و نقشی که در تحقق مراتب حیات طیبه دارد، باتوجه به منابع مختلف علمی در این زمینه و همچنین سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بیان و راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش مدیران آموزشی به شرح زیر در جدول شماره شش مطرح شده است.

جدول ۶. راهکارهای تحقق حیات طیبه درخصوص نقش مدیران آموزشی

عناصر نظام تعلیم و تربیت	راهکارهای مؤثر در تحقق حیات طیبه
مدیران آموزشی	توجه به شایستگی‌ها و دقت در انتخاب مدیران شایسته برای مدارس و مراکز آموزشی
	تقویت شایستگی‌های اعتقادی، اخلاقی و حرفه‌ای مدیران و معلمان و تحکیم نقش الگویی آنان و فراهم آوردن سازوکارهای اجرایی برای مشارکت فعال و مؤثر ایشان در برنامه‌های تربیتی و فعالیت‌های پرورشی مدارس و واگذاری مسئولیت کلان تربیتی مدرسه به مدیران
	مشارکت دادن مربیان، متریبان و والدین در ارتقای کیفیت مدرسه
	کاهش تمرکز در مدیریت و واگذاری امور و اختیارات به سطوح اجرایی
	توسعه خلاقیت فردی و سازمانی و حاکمیت و توسعه ارزش‌های اسلامی و ایرانی بین کارکنان در راستای دستیابی به حیات طیبه
	فراهم کردن زمینه کسب رضایت متریبان، مربیان و والدین
	تقویت مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی نسبت به وظایف و کارکردهای خود
	ضابطه‌گرایی و تبیین دقیق وظایف
	ارزیابی صلاحیت معلمان و کارکنان شامل شایستگی‌های اخلاقی، اعتقادی، انقلابی، حرفه‌ای و تخصصی و ارزشیابی متناسب با مبانی و اهداف سند تحول راهبردی

فعالیت‌های پرورشی

نهاد معاونت پرورشی در نخستین ماه‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی با هدف گسترش

ارزش‌های اسلامی و انقلابی در نظام آموزش و پرورش ایران ایجاد شده است. این نهاد همواره زیر نگاه نقادانه موافقان و مخالفان قرار داشته است. موافقانی که تحقق امر «تربیت» را منوط به حضور مربی و فعالیت‌های رسمی غیر کلاسی در کنار آموزش‌های کلاس می‌دانند و مخالفانی که معتقدند «تربیت» از «تعلیم» جدایی‌ناپذیر است. از این رو، به تشکیلاتی مستقل تحت عنوان امور تربیتی و فعالیت‌های پرورشی نیازی نیست. به نظر می‌رسد ضمن صحت هر دو نظر فوق و اهمیت پرداختن به مباحث تربیتی به وسیله همه اعضای نظام آموزشی و در جریان همه فعالیت‌های مدرسه اعم از آموزشی و پرورشی، مباحث تربیتی به دلیل اهمیت فوق‌العاده‌ای که دارند و تأثیری که فعالیت‌های پرورشی مدارس در تربیت اخلاقی و دینی دانش‌آموزان دارد، توجه به فعالیت‌های پرورشی در مدارس به طور مستقل و وجود نهادی با عنوان معاونت پرورشی در سازمان آموزش و پرورش با اهداف و برنامه‌های مشخص ضرورت دارد. لذا نقشی را که فعالیت‌های پرورشی در مدارس در فراهم کردن زمینه کسب آمادگی در متربیان برای تحقق مراتب حیات طیبه دارد، نمی‌توان نادیده گرفت و باید ویژگی‌های مختلفی را که فعالیت‌های پرورشی و فوق برنامه باید دارا باشند تا بتوانند آمادگی لازم برای تحقق حیات طیبه در دانش‌آموزان و متربیان فراهم کنند، بیان کرد (حسینائی، ۱۳۹۳: ۱۲۴-۱۲۵).

با توجه به توضیحات فوق و اهمیت نقش فعالیت‌های پرورشی که در تحقق مراتب حیات طیبه دارد، راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش فعالیت‌های پرورشی به شرح زیر در جدول (۷) مطرح شده است.

جدول ۷. مهم‌ترین راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش فعالیت‌های پرورشی

عناصر نظام تعلیم و تربیت	راهکارهای مؤثر در تحقق حیات طیبه
	دقت در انتخاب مربیان پرورشی که خود اسوه و نمونه اخلاقی باشند.
	مهارت‌های زندگی مبتنی بر آموزه‌های دینی، ترویج و آموزش داده شود.
	توسعه فرهنگ اقامه نماز و اهتمام به برپایی نماز جماعت در مدرسه و تقویت انس با قرآن
	ایجاد سازوکارهای ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ولایت‌مداری و تولی و تبری، امر به معروف و نهی از منکر، روحیه جهادی و انتظار و زمینه‌سازی استقرار دولت عدل مهدوی

تقویت آگاهی و بینش سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی به منظور افزایش بصیرت و توانایی تحلیل مسائل جامعه در تحقق شأن سیاسی و اجتماعی حیات طیبه	فعالیت‌های پرورشی
به‌کارگیری روش‌های تربیتی و الگوسازی برای دانش‌آموزان به منظور درونی‌سازی و تعمیق و ترویج فرهنگ حیا و عفاف و حجاب بین آنان	
افزایش مسؤلیت‌پذیری از طریق دادن نقش‌ها و مسؤلیت‌های مختلف به دانش‌آموزان	
رشد فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان از طریق مشارکت در برنامه‌ها و مسابقات فرهنگی	
افزایش عزت نفس، خودکارآمدی، حل مسئله و مهارت‌های اجتماعی	
ترویج سبک زندگی اسلامی میان دانش‌آموزان از طریق برگزاری دوره‌های مختلف اعتقادی و برنامه‌های فرهنگی	
فراهم کردن زمینه رشد اعتقادی و اخلاقی دانش‌آموزان با بهره‌گیری از ظرفیت حوزه‌های علمیه در مدارس	فعالیت‌های پرورشی
ایجاد سازوکار برای تقویت انسجام اجتماعی و وحدت ملی و احیای هویت	
تعمیق تقوای الهی و مهارت خویش‌اندازی، انتخاب‌گری درست و تعالی‌بخش مستمر دانش‌آموزان با استفاده از فرصت ایام‌الله، برگزاری مراسم آگاهی‌بخش و نشاط‌انگیز در اعیاد و وفیات	
تقویت ایمان، بصیرت دینی و باور به ارزش‌های انقلاب اسلامی جهت وفاداری و حمایت آگاهانه از این ارزش‌ها و مواجهه هوشمندانه با توطئه‌های دشمنان با استفاده از برنامه‌های آموزشی و تربیتی مناسب	
ارائه خدمات مشاوره‌ای تربیتی در کلیه سطوح تحصیلی برای افزایش سلامت جسمی و روحی دانش‌آموزان	
بهره‌گیری از فناوری‌های نوین آموزشی و تربیتی در راستای اهداف تربیتی	

محیط یادگیری (مدرسه صالح)

یکی دیگر از عوامل مؤثر در هر نظام تعلیم و تربیت، محیط یادگیری است که در واقع زمینه‌ای برای برقراری ارتباط میان عناصر مختلف نظام تربیتی در جهت دستیابی به اهداف تربیت است. اصطلاحی که در مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران برای یک محیط یادگیری

مناسب و ایدئال که در آن عناصر مختلف نظام در ارتباط مؤثر با هم زمینه دستیابی به اهداف تربیت را فراهم می‌کنند، به کار رفته است، اصطلاح «مدرسه صالح» است. مدرسه صالح به‌عنوان کانون عمل و جلوه عینی نظام تربیت رسمی و عمومی باید دارای ویژگی‌هایی باشد تا بتواند زمینه‌ساز تحقق حیات طیبه باشد. در واقع مدرسه صالح باید نمونه‌ای از جامعه صالح اسلامی باشد. با توجه به توضیحات فوق و اهمیت نقش محیط‌های یادگیری که در تحقق مراتب حیات طیبه دارد، راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش محیط یادگیری به شرح زیر در جدول (۸) مطرح شده است.

جدول ۸. راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش‌های محیط یادگیری

عناصر نظام تعلیم و تربیت	راهکارهای مؤثر در تحقق حیات طیبه
محیط یادگیری (مدرسه صالح)	ایجاد فضایی تعاملی میان مربیان و متریان
	برخورداری از روح علمی و پژوهشی
	برخورداری از روحیه خلاقیت و نوآوری برای نیل به مراتب حیات طیبه
	مشارکت با سایر عوامل مؤثر در جریان تربیت برای تحقق اهداف در سطح جامعه و حضور نظام‌مند و اثربخش روحانیون توانمند و مبلغان مذهبی باتجربه در مدرسه
	شناسایی ظرفیت‌های بالقوه خانواده و جامعه محلی در تدارک فرصت‌های تربیتی
	مدرسه دارای فضایی منعطف، پویا، بالنده و هدف‌مند باشد که زمینه را برای کسب شایستگی‌های لازم در متریان فراهم کند.

نهاد خانواده

یکی دیگر از نهادهای مؤثر در تربیت که نقش مهم‌تری در مقایسه با سایر عوامل و عناصر نظام تربیتی دارد، نهاد خانواده به حساب می‌آید؛ به این دلیل که اولین و طولانی‌ترین ارتباط را میان دو نسل به وجود می‌آورد و در نیمه‌راه تربیت است که مدرسه، جامعه و همسالان نیز به جریان تربیت می‌پیوندند. از دیدگاه اسلام، خانه نخستین و مهم‌ترین کانون برای تربیت فرزندان است و برای تربیت صحیح فرزندان در محیط خانواده، توصیه‌های زیادی شده است. بنابراین، با توجه به نقش کلیدی نهاد خانواده میان عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت نباید جایگاه و نقش این نهاد را در

دستیابی نظام تعلیم و تربیت به اهداف خود و فراهم کردن زمینه دستیابی متریبان به آمادگی برای تحقق حیات طیبه، نادیده گرفت.

در مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران نیز نهاد خانواده به عنوان یکی از ارکان تربیت بیان شده است. نقش‌های مختلفی که نهاد خانواده می‌تواند در تحقق مراتب حیات طیبه داشته باشد و راهکارهای تحقق حیات طیبه در ارتباط با نقش نهاد خانواده با توجه به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و منابع مختلف علمی به شرح زیر است.

جدول ۹. راهکارهای تحقق حیات طیبه در خصوص نقش‌های نهاد خانواده

عناصر نظام تعلیم و تربیت	راهکارهای مؤثر در تحقق حیات طیبه
نهاد خانواده	تبیین ارزش‌های اخلاقی برای فرزندان و ایجاد انگیزه در آنان جهت پایبندی به ارزش‌ها
	تلاش برای هماهنگی ارزش‌های اخلاقی خانه و مدرسه و ایفای نقش تکمیلی در حیطه آموزش رسمی مدرسه
	توجه به همخوانی گفتار و کردار والدین
	تعامل فکری مؤثر با فرزندان برای رشد تفکر و اندیشه‌ورزی در آنان
	تقویت بنیه اعتقادی در فرزندان
	تبیین و ترغیب الگوگرایی در فرزندان
	ارتقای مدیریت در استفاده مناسب از ابزار رسانه در محیط خانواده همسو با اهداف نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی

بررسی سؤال سوم پژوهش: اهمیت نقش‌های مختلف عناصر نظام تعلیم و تربیت در تحقق حیات

طیبه با توجه به نظر متخصصان

راهکارهای تحقق حیات طیبه با توجه به ویژگی‌ها و نقش‌های مختلفی که برای هر یک از عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت در فراهم کردن زمینه تحقق حیات طیبه استخراج شد، در اختیار تعدادی از متخصصان تعلیم و تربیت، مدیران آموزشی و کارشناسان حوزه دینی قرار گرفت و نظرات آنها در مورد میزان اهمیت هر یک از این نقش‌ها و عناصر جمع‌آوری شد.

در این بخش، نظرات بیان شده توسط متخصصان در مورد هر یک از راهکارها و نقش‌های مختلف عناصر نظام تعلیم و تربیت در فراهم کردن زمینه تحقق حیات طیبه، تحلیل و بررسی شد و اهمیت هر یک از این نقش‌ها با در نظر گرفتن میزان تأکید متخصصان بر هر کدام از راهکارها و

نقش‌های بیان‌شده، استخراج و به ترتیب میزان فراوانی بیان شده است.

جدول ۱۰. میزان اهمیت نقش‌های مختلف عناصر نظام تعلیم و تربیت در تحقق حیات طیبه

عناصر نظام تعلیم و تربیت	فراوانی عناصر
معلم	۲۰
نهاد خانواده	۱۵
محتوای برنامه های درسی	۷
فعالیت‌های پرورشی	۳
مدیران آموزشی	۲

باتوجه به نظرات متخصصان، معلم با بیشترین فراوانی، نقش بیشتری در فراهم آوردن زمینه تحقق حیات طیبه دارد؛ همان‌گونه که در پژوهش مهدوی هزاوه و همکاران (۱۳۹۵) این نظر تأیید شده است. همچنین در سند تحول بنیادین و پژوهش صادق‌زاده و همکاران (۱۳۹۰) نیز چنین آمده است: مهم‌ترین گفتمان در مبانی نظری تحول بنیادین، دستیابی به مراتبی از حیات طیبه نزد مربیان و مربیان است. مربیان قرار است مربیان را به مراتبی از حیات طیبه برسانند؛ پس می‌توان گفت از این دیدگاه مربیان افراد نسبتاً رشدیافته‌ای هستند که وظیفه و مسئولیت هدایت مربیان را برعهده دارند. مربیان با در نظر داشتن سرمایه الهی فطرت، مسئول حفظ و ارتقای گرایش‌های فطری کودکان هستند. براین اساس، مربی یا معلم، اسوه‌های امین، بصیر، دلسوز و خیرخواه (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش)، کارگزار / مجری فکور (صادق‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۸۰) در نظر گرفته می‌شود که از او انتظار نقش منفعلانه در اجرای برنامه درسی نمی‌رود (مهدوی هزاوه و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۱)

باتوجه به نظرات متخصصان؛ نهاد خانواده، محتوای برنامه‌های درسی، فعالیت‌های پرورشی و مدیران آموزشی در مراتب بعدی عناصر نظام تعلیم و تربیت در فراهم آوردن تحقق حیات طیبه، نقش دارند.

در این بخش میزان اهمیت مؤلفه‌های مختلف به هریک از عناصر نظام تعلیم و تربیت به تفکیک در تحقق بخشی حیات طیبه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

جدول ۱۱. میزان اهمیت مؤلفه‌های مختلف مربوط به معلم در تحقق حیات طیبه از نظر متخصصان

گویه	فراوانی گویه‌ها
انتخاب و تربیت معلمان شایسته	۲۰
نقش الگویی معلم و التزام عملی به اصول و آموزه‌های دینی	۱۹
توجه به نقش آموزشی و به‌روز و کارآمد بودن معلومات معلم (سواد تخصصی در موضوع مورد تدریس)	۱۰
توجه به هم‌زمانی نقش آموزشی و پرورشی (همراهی تعلیم و تربیت)	۱۶
تخلیق به اخلاق اسلامی و آشنا کردن دانش‌آموزان با مسائل اخلاقی	۱۷

با توجه به نتایج به دست آمده از نظر متخصصان در باب میزان اهمیت مؤلفه‌های مختلف مربوط به معلم در تحقق حیات طیبه؛ انتخاب و تربیت معلمان شایسته، نقش الگویی معلم و التزام عملی به اصول و آموزه‌های دینی، تخلیق به اخلاق اسلامی و آشنا کردن دانش‌آموزان با مسائل اخلاقی، توجه به هم‌زمانی نقش آموزشی و پرورشی (همراهی تعلیم و تربیت) و توجه به نقش آموزشی و به‌روز و کارآمد بودن معلومات معلم (سواد تخصصی در موضوع مورد تدریس) به ترتیب در نازل شدن به حیات طیبه، نقش مؤثر دارد.

جدول ۱۲. میزان اهمیت نقش‌های مختلف محتوای برنامه درسی در تحقق حیات طیبه از نظر متخصصان

گویه	فراوانی گویه‌ها
تأکید اجزاء و عناصر محتوای برنامه درسی مبتنی بر مبانی توحیدی و اصول و ارزش‌های اسلام ناب	۱۷
جهت‌دهی عناصر برنامه درسی در راستای تکوین و تعالی هویت متریبان	۱۴
فراهم کردن زمینه رشد همه‌جانبه استعداد های فطری و طبیعی و توجه به همه ساحت‌های تربیت	۱۵
تأکید محتوای برنامه درسی بر هویت مشترک انسانی، اسلامی و ایرانی در عین توجه به تفاوت‌ها	۱۰
توجه به تفاوت‌های فردی به ویژه هویت جنسیتی دانش‌آموزان در محتوای برنامه‌های درسی	۱۶
توجه به نقش مرجعیت معلم در هدایت تربیتی برای تقدم تزکیه بر تعلیم	۲۰
فراهم کردن زمینه تقویت و پایداری هویت ملی با تأکید بر تعمیق باورها و	۱۰

ارزش‌های اسلامی	
توجه محتوای برنامه‌های درسی به نقش فعال و آگاهانه دانش‌آموز	۱۴
اعتبار دادن محتوای برنامه‌های درسی به نقش پایه‌ای خانواده	۱۹

باتوجه به نتایج به دست آمده از نظر متخصصان در باب میزان اهمیت نقش‌های مختلف محتوای برنامه درسی در تحقق حیات طیبه می‌توان اذعان نمود که توجه به نقش مرجعیت معلم در هدایت تربیتی برای تقدم تزکیه بر تعلیم با بیشترین فراوانی در درجه نخست اهمیت، قرار دارد و در مراتب بعدی، اعتبار دادن محتوای برنامه‌های درسی به نقش پایه‌ای خانواده همچنین تأکید اجزاء و عناصر محتوای برنامه درسی مبتنی بر مبانی توحیدی و اصول و ارزش‌های اسلام ناب، توجه به تفاوت‌های فردی به ویژه هویت جنسیتی دانش‌آموزان در محتوای برنامه‌های درسی، فراهم کردن زمینه رشد همه‌جانبه استعداد های فطری و طبیعی و توجه به همه ساحت‌های تربیت، توجه محتوای برنامه‌های درسی به نقش فعال و آگاهانه دانش‌آموز، فراهم کردن زمینه تقویت و پایداری هویت ملی با تأکید بر تعمیق باورها و ارزش‌های اسلامی، تأکید محتوای برنامه درسی بر هویت مشترک انسانی، اسلامی و ایرانی در عین توجه به تفاوت‌ها، به ترتیب اشاره شده در نائل شدن به حیات طیبه، نقش مؤثر دارد.

جدول ۱۳. میزان اهمیت مؤلفه‌های مختلف مربوط به نقش مدیران آموزشی در تحقق حیات طیبه

فرآوانی گویه‌ها	گویه
۱۷	هماهنگی عوامل مختلف نظام تربیتی برای دستیابی به اهداف تربیت
۱۵	مشارکت دادن مربیان، متریان و والدین در ارتقای کیفیت مدرسه
۱۰	کاهش تمرکز و واگذاری امور و اختیارات به سطوح اجرایی مدیریت
۱۳	توسعه خلاقیت فردی و سازمانی و حاکمیت و توسعه ارزش‌های اسلامی و ایرانی بین کارکنان در راستای دستیابی به حیات طیبه
۲۰	توجه به شایستگی‌ها و دقت در انتخاب مدیران شایسته برای مدارس و مراکز آموزشی
۱۲	فراهم کردن زمینه کسب رضایت متریان، مربیان و والدین
۱۵	مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی نسبت به وظایف و کارکردهای خود
۹	ضابطه‌گرایی و تبیین دقیق وظایف

باتوجه به نتایج به دست آمده از نظر متخصصان در مورد اهمیت مؤلفه‌های مختلف مربوط به نقش مدیران آموزشی در تحقق حیات طیبه، می‌توان تصریح نمود که توجه به شایستگی‌ها و دقت در انتخاب مدیران شایسته برای مدارس و مراکز آموزشی در درجه اول اهمیت قرار دارد و در مراتب بعدی، هماهنگی عوامل مختلف نظام تربیتی برای دستیابی به اهداف تربیت، مشارکت دادن مربیان، مربیان و والدین در ارتقای کیفیت مدرسه، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی نسبت به وظایف و کارکردهای خود، توسعه خلاقیت فردی و سازمانی و حاکمیت و توسعه ارزش‌های اسلامی و ایرانی بین کارکنان در راستای دستیابی به حیات طیبه، فراهم کردن زمینه کسب رضایت مربیان، مربیان و والدین، ضابطه‌گرایی و تبیین دقیق وظایف به ترتیب اشاره شده در نائل شدن به حیات طیبه، نقش مؤثر دارد.

جدول ۱۴. میزان اهمیت نقش‌های مختلف نهاد خانواده در تحقق حیات طیبه از نظر متخصصان

فراوانی گویه‌ها	گویه
۱۸	تبیین ارزش‌های اخلاقی برای فرزندان و ایجاد انگیزه در آنان برای پایبندی به آنها
۱۵	تلاش برای هماهنگی ارزش‌های اخلاقی خانه و مدرسه و ایفای نقش تکمیلی در حیطه آموزش رسمی مدرسه
۱۹	همخوانی گفتار و کردار والدین
۱۲	تعامل فکری مؤثر با فرزندان برای رشد تفکر و اندیشه‌ورزی در آنان
۲۰	تقویت بنیه اعتقادی در فرزندان
۱۶	تبیین و ترغیب الگوگرایی در فرزندان

باتوجه به نتایج به دست آمده از نگاه متخصصان در باب میزان اهمیت نقش‌های مختلف نهاد خانواده در تحقق حیات طیبه، می‌توان گفت که تقویت بنیه اعتقادی در فرزندان با بیشترین فراوانی در اولویت قرار دارد و در مراتب بعدی، همخوانی گفتار و کردار والدین، تبیین ارزش‌های اخلاقی برای فرزندان و ایجاد انگیزه در آنان برای پایبندی به آنها، تبیین و ترغیب الگوگرایی در فرزندان، تلاش برای هماهنگی ارزش‌های اخلاقی خانه و مدرسه و ایفای نقش تکمیلی در حیطه آموزش رسمی مدرسه، تعامل فکری مؤثر با فرزندان برای رشد تفکر و اندیشه‌ورزی در آنان در مراتب بعدی اهمیت جهت نائل شدن به حیات طیبه، نقش دارند.

جدول ۱۵. میزان اهمیت نقش‌های مختلف فعالیت‌های پرورشی در تحقق حیات طیبه از نظر متخصصان

گویه	فراوانی گویه‌ها
دقت در انتخاب مربیان پرورشی که خود اسوه و نمونه اخلاقی برای دانش‌آموزان باشند.	۲۰
توسعه فرهنگ اقامه نماز و اهتمام به برپایی نماز جماعت در مدرسه و تقویت انس با قرآن	۱۷
ایجاد سازوکارهای ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ولایت‌مداری و تولی و تبری، امر به معروف و نهی از منکر، روحیه جهادی و انتظار و زمینه‌سازی استقرار دولت عدل مهدوی	۱۴
تقویت آگاهی و بینش سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی به‌منظور افزایش بصیرت و توانایی تحلیل مسائل جامعه در تحقق شأن سیاسی و اجتماعی حیات طیبه	۱۵
به‌کارگیری روش‌های تربیتی برای درونی‌سازی و تعمیق و ترویج فرهنگ حیا و عفاف و حجاب	۱۹
افزایش مسؤلیت‌پذیری از طریق دادن نقش‌ها و مسؤلیت‌های مختلف به دانش‌آموزان	۱۵
رشد فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان از طریق مشارکت در برنامه‌ها و مسابقات فرهنگی	۱۵
افزایش عزت نفس، خود کارآمدی، حل مسئله و مهارت‌های اجتماعی	۱۳
ترویج سبک زندگی اسلامی از طریق برگزاری دوره‌های مختلف اعتقادی و برنامه‌های فرهنگی	۱۶

باتوجه به یافته‌های حاصله از منظر متخصصان در باب میزان اهمیت نقش‌های مختلف فعالیت‌های پرورشی در تحقق حیات طیبه، می‌توان تصریح کرد که دقت در انتخاب مربیان پرورشی که خود اسوه و نمونه اخلاقی برای دانش‌آموزان باشند، در درجه نخست اهمیت قرار دارد و در مراتب بعدی، به‌کارگیری روش‌های تربیتی برای درونی‌سازی و تعمیق و ترویج فرهنگ حیا و عفاف و حجاب، توسعه فرهنگ اقامه نماز و اهتمام به برپایی نماز جماعت در مدرسه و تقویت انس با قرآن، ترویج سبک زندگی اسلامی از طریق برگزاری دوره‌های مختلف اعتقادی و برنامه‌های فرهنگی، تقویت آگاهی و بینش سیاسی و اجتماعی دانش‌آموزان از طریق برگزاری

دوره‌های آموزشی به منظور افزایش بصیرت و توانایی تحلیل مسائل جامعه در تحقق شأن سیاسی و اجتماعی حیات طیبه، افزایش مسئولیت‌پذیری از طریق دادن نقش‌ها و مسئولیت‌های مختلف به دانش‌آموزان، رشد فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان از طریق مشارکت در برنامه‌ها و مسابقات فرهنگی، ایجاد سازوکارهای ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ولایت‌مداری و تولی و تبری، امر به معروف و نهی از منکر، روحیه جهادی و انتظار و زمینه‌سازی استقرار دولت عدل مهدوی و افزایش عزت نفس، خود کارآمدی، حل مسئله و مهارت‌های اجتماعی جهت نائل شدن به حیات طیبه، اهمیت دارد.

جدول ۱۶. میزان اهمیت مؤلفه‌های مربوط به نقش محیط یادگیری در تحقق حیات طیبه از نظر متخصصان

فرآوانی گویه‌ها	گویه
۱۰	ایجاد فضایی تعاملی میان مربیان و متریان
۱۵	برخورداری از روح علمی و پژوهشی
۱۸	برخورداری از روحیه خلاقیت و نوآوری برای نیل به مراتب حیات طیبه
۲۰	مشارکت با سایر عوامل مؤثر در جریان تربیت برای تحقق اهداف در سطح جامعه
۱۷	شناسایی ظرفیت‌های بالقوه خانواده و جامعه محلی در تدارک فرصت‌های تربیتی
۱۵	فضایی منعطف، پویا، بالنده و هدف‌مند که زمینه را برای کسب شایستگی‌های لازم در متریان فراهم کند.

باتوجه به نتایج حاصله از نگاه متخصصان درمورد میزان اهمیت مؤلفه‌های مربوط به نقش محیط یادگیری در تحقق حیات طیبه، می‌توان اذعان نمود که مؤلفه مشارکت با سایر عوامل مؤثر در جریان تربیت برای تحقق اهداف در سطح جامعه با بیشترین فراوانی در اولویت قرار دارد و در مراتب بعدی می‌توان به مواردی از جمله برخورداری از روحیه خلاقیت و نوآوری برای نیل به مراتب حیات طیبه، شناسایی ظرفیت‌های بالقوه خانواده و جامعه محلی در تدارک فرصت‌های تربیتی، فضای منعطف، پویا، بالنده و هدف‌مند برای کسب شایستگی‌های لازم در متریان و برخورداری از روح علمی و پژوهشی، اشاره نمود.

با نظر به آنچه در این سؤال مورد بررسی قرار گرفت، با توجه به دیدگاه‌های اساتید و متخصصان تعلیم و تربیت، همه عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت در فراهم کردن زمینه تحقق حیات طیبه، نقش مهمی دارند، ولی به طور ضمنی می‌توان گفت متخصصان تعلیم و تربیت، بیشترین نقش را در تحقق حیات طیبه در میان عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت، برای معلم و محتوای درسی و نهاد خانواده، قائل بودند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

دستیابی به اهداف، همواره مهم‌ترین رویکرد در هر نظام و سازمان به حساب می‌آید. در واقع مسیر فعالیت‌های هر نظام و نوع روابط اجزاء و عناصر آن باید در جهت تحقق اهداف آن نظام باشد. نظام تعلیم و تربیت در هر کشور نیز مانند سایر نظام‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی دارای اهداف از پیش تعیین شده‌ای است که عناصر مختلف آن وظیفه دارند در ارتباط متقابل با یکدیگر، اهداف را محقق سازند. در جمهوری اسلامی ایران بعد از اینکه سند تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران، به منظور ایجاد تحول و تغییر در نظام تعلیم و تربیت بر اساس مبانی تربیتی اسلامی و ایرانی تدوین شد، هدف غایی فعالیت‌های تربیتی نیز به صورت جدیدی مطرح شد. در نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران در راستای غایت زندگی بشر که قرب الی‌الله مطرح شده است، هدف فعالیت‌های تربیتی را ایجاد آمادگی برای تحقق مراتب حیات طیبه می‌داند که راه رسیدن به هدف نهایی زندگی بشر است. در پاسخ سؤال اول، یافته‌ها بیانگر آن است که در مبانی نظری تحول بنیادین در تعلیم و تربیت ایران مفهوم حیات طیبه به عنوان یک مفهوم کلیدی و ایجاد آمادگی برای تحقق آن به عنوان هدف جریان تربیت، مطرح شده است. بنابراین، فراهم کردن زمینه برای کسب آمادگی در متریان برای تحقق مراتب حیات طیبه و زندگی پاک، هدف همه فعالیت‌های تربیتی و مهم‌ترین وظیفه‌ای است که عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت برعهده دارند. همچنین با توجه به این تعداد فراوانی کاربرد واژه حیات طیبه به عنوان هدف جریان تربیت و همچنین جامعه صالح به عنوان جلوه اجتماعی حیات طیبه در بخش‌های مختلف سند تحول، این طور می‌توان نتیجه گرفت که در بخش اول سند تحول تعلیم و تربیت ایران که بیشتر از سایر بخش‌های سند تحول به بیان مبانی نظری پرداخته شده، کاربرد واژه حیات طیبه بیشتر است.

در پاسخ سؤال سوم نیز یافته‌های پژوهش نشان داد، مهم‌ترین عناصر نظام تعلیم و تربیت که در تحقق مراتب حیات طیبه، نقش دارند شامل معلم، برنامه درسی با تأکید بر نقش محتوا، مدیران آموزشی، فعالیت‌های پرورشی در مدرسه، محیط یادگیری و مدرسه و نهاد خانواده می‌باشد که برای هر کدام از این عناصر، ویژگی‌هایی بیان شد که می‌توانند با دارا بودن این ویژگی‌ها به تحقق حیات طیبه کمک کنند و توجه به این ویژگی‌ها راهکارهای عملی تحقق حیات طیبه در نظام تعلیم و تربیت باشد. با توجه به دیدگاه‌های اساتید و کارشناسان تعلیم و تربیت و مدیران آموزشی، همه عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت در فراهم کردن زمینه تحقق حیات طیبه، نقش مهمی دارند، ولی می‌توان اذعان کرد بیشترین نقش را در میان عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت در تحقق حیات طیبه، برای معلم و محتوای درسی و نهاد خانواده قائل بودند که باید به بهبود و ارتقای کیفیت آنها توجه ویژه‌ای شود.

در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که انتخاب مفهوم حیات طیبه و تحقق آن به عنوان هدف غایی فعالیت‌های تربیتی و وسیله دستیابی به هدف غایی زندگی انسان یعنی قرب الی‌الله مفهومی جامع است و از آنجا که حیات طیبه همه شئون زندگی انسان را به طور متعادل دربر می‌گیرد، در صورت تحقق حیات طیبه برای هر فرد و به تبع آن تحقق جامعه صالح، همه اهداف جزئی نظام تعلیم و تربیت در همه بخش‌ها محقق خواهد شد. تحقق حیات طیبه برای هر فرد می‌تواند زمینه‌ساز تحقق جامعه صالح در اجتماع و به دنبال آن زمینه‌ساز تشکیل تمدن اسلامی باشد که آرمان مکتب اسلام و هدف بعثت انبیا بوده است. از این رو، انتخاب این هدف برای نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک هدف غایی و آرمانی، هدف متناسب و خوبی است، اما در عین حال نباید از این مهم غافل شد که دستیابی به هدف‌های غایی تنها در صورتی امکان‌پذیر است که این هدف غایی به هدف‌های کلی و سپس هدف‌های عملیاتی تبدیل شود و همچنین باید همه اجزاء و عناصر مختلف نظام تعلیم و تربیت با این هدف آشنایی داشته و نقش خود را در دستیابی به این هدف و تحقق آن بدانند.

منابع

- بازرگان هرندی، عباس (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته، تهران: دیدار.
- تاج‌الدین، صنم (۱۳۸۵)، حقیقت حیات طیبه و قلمرو آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد واحد تهران شمال.
- حسینائی، فاطمه (۱۳۹۳)، بررسی جایگاه حیات طیبه در سند تحول بنیادین تعلیم و تربیت ایران و تبیین راهکارهای تحقق آن در آموزش و پرورش، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شاهد.
- حریری، نجلا (۱۳۸۵)، اصول و روش‌های پژوهش کیفی، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- چراغی، صدیقه (۱۳۹۰)، بررسی تطبیقی آرای علامه جعفری و آیت‌الله جوادی آملی در خصوص حیات طیبه و جنبه‌های تربیتی آن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه الزهرا (س).
- دیسناد، فرخنده (۱۳۸۸)، بررسی و تبیین حیات طیبه از دیدگاه قرآن کریم با آرمان‌شهر لیبرالیسم و اهداف تربیتی آنها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه الزهرا (س).
- زارعی، امیرحسین (۱۳۸۹)، بررسی ابعاد فردی و اجتماعی حیات طیبه از دیدگاه اسلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- شیر اسدی، زهرا (۱۳۸۹)، بررسی و تبیین حیات طیبه در نهج‌البلاغه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- صادق زاده علی‌رضا و همکاران (۱۳۹۰)، مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- قاسمی، معصومه (۱۳۸۸)، حیات طیبه در قرآن و نهج‌البلاغه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده الهیات دانشگاه پیام نور تهران.
- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰) تهران: وزارت آموزش و پرورش
- مروجی، مهدی (۱۳۹۱)، حیات طیبه هدف تربیت نهایی برنامه درسی ملی، مجله علمی و تخصصی رشد آموزش قرآن، سال ۱۳۹۱، دوره ۱۰، شماره ۳۸: ۳۷ تا ۳۹.
- مهدوی هزاوه منصوره؛ ملکی، حسن؛ مهرمحمدی، محمود و عباس‌پور، عباس (۱۳۹۵)، حیات طیبه چشم‌اندازی برای تربیت کودکان: ارائه چارچوب مفهومی برای تبیین ویژگی‌های معلم دوره ابتدایی، مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال ۲۴، شماره ۳۰، ۱۶۷-۱۳۹.

